

Hadis Rivayetinde Hz. Peygamber Hakkında Kullanılan Bir Tabir: “es-Sâdiku’l-Masdûk”

Arş. Gör. Rıdvan YARBA*

Atıf / ©- Yarba, R. (2013). Hadis Rivayetinde Hz. Peygamber Hakkında Kullanılan Bir Tabir: “es-Sâdiku’l-Masdûk”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2), 217-245.

Özet- Bu çalışma, bazı sahâbilerin Hz. Peygamber’in (s.a.v) bazı hadîslerini naklederken kullandıkları, sözlük anlamı itibariyle “doğru ve doğrulanan” anlamındaki ‘es-Sâdiku’l-Masdûk’ tabiri hakkındadır. Çalışmamızda ilk olarak tabirin ele alınma nedeni, onu oluşturan kelimelerin sözlük anlamları ve Kur’ân’daki kullanım şekilleri hususuna değinilmiştir. Akabinde tabirin şerhlerdeki durumu ele alınmıştır. Bu kitaplarda, çok geniş olmamakla birlikte, tabirin anlamı ve kullanım nedeni hakkında bilgi verildiği görülmüştür. Daha sonra, tabiri hangi sahâbilerin kullanmış olduğu meselesi ele alınmıştır. Bunun sonucunda onun Hz. Ali, Abdullah b. Mes’ûd, Ebû Hureyre ve Ebû Zer el-Ğifârî tarafından kullanıldığı anlaşılmıştır. Dört sahâbînin Hz. Peygamber’e olan hem fiziksel hem de duygusal yakınlıklarının tabiri kullanma nedeni olabileceği kanaatine varılmıştır. Son olarak da tabirin geçtiği tüm rivâyetler konularına göre gruplandırılmıştır. Konularına ayrılan rivâyetlerden sonra genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: Rivâyetler genel anlamda gayba ve tahzîre (sakındırma) yönelik olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ancak rivâyetlerin çoğunun gaybî konulara ilişkin olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler- Sâdik, masdûk, hadîs, sünnet, sahâbe, rivâyet

Giriş

Bu çalışmamız, birkaç sahâbînin Hz. Peygamber’in (s.a.v) bazı hadîslerini naklederken kullandıkları, sözlük anlamı itibariyle “doğru ve doğrulanan” anlamındaki ‘الصادق المصدوق’ tabirini konu edinmiştir.

Söz konusu tabiri seçmemizin sebebi, birçok sahâbî Resûlullah’tan (s.a.v) hadîs rivâyet etmiş olmasına rağmen, bunların yalnızca birkaçının bunu kullanmış olmasıdır.

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e-posta: ryarba@cu.edu.tr

Ayrıca, ileride de görüleceği üzere, birkaç sahâbînin tüm rivâyetlerinde değil de, bazı rivâyetlerinde bunu kullanmış olması dikkate değerdir.

Buradaki öncelikli hedefimiz, ‘الصادق المصدق’ tabirinin hangi sahâbîler tarafından kullanıldığını tespit etmektir. Bununla birlikte bu tabiri kullanan sahâbîlerin ne tür bilgi içeren rivâyetlerde kullandıklarını ve Hz. Peygamber’e olan yakınlıklarının tabiri kullanmalarında etkili olup olmadığını açığa çıkarmaktır.

Söz konusu tetkikleri yaparken bütün hadîs musannefâtını gözden geçirmek yerine, ‘mütakaddimûn dönemi’ diyebileceğimiz hicrî IV. asra kadarki zaman dilimiyle sınırlı kalmaya çalışacağız. Zira bu dönemden sonra, hadîs rivâyet geleneği zayıflamış; bunun yerine önceki dönemlerde yazılan eserler üzerine çalışmalar yapıla gelmiştir.¹ Diğer bir deyişle, bu dönemdeki rivâyetler, sonraki dönem eserleri için bir menba, bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Bundan dolayı erken dönem hadîs kaynaklarından biri olan Ma’mur b. Râşid’in (ö.153/770) *el-Câmi*’nden başlamak suretiyle, hicri IV. yüzyılın başlarına kadar kaleme alınmış eserlerde tabirin kullanımını araştırmaya gayret ettik. Bunun yanı sıra çalışmamızda tabir hakkında genel bir bilgi verilecek ve şerhlerdeki durumu tespit edilecektir.

Mezkûr tabir bağlamında ele alacağımız rivayetler hakkında belirtmemiz gereken bir husus da şudur: Tabiri zikreden sahâbîlere ait olan rivayetler, ilgili konuda onlardan nakledilen yegâne rivayetler değildir. Başka bir deyişle burada özellikle üzerinde duracağımız rivayetler, onların herhangi bir konu hakkındaki rivayetlerinden yalnızca ‘الصادق المصدق’ tabirini içeren rivayetleri olacaktır. Bununla birlikte gerekli görüldüğü hallerde, tabirin geçmediği tarifler de ortaya konacaktır.

Rivâyetlerin değerlendirilmesi sırasında, çalışmanın sınırlarını aşmamak amacıyla, gerekli ve faydalı gördüğümüz sened ve metnin birlikte ele alınması prensibine fazla bağlı kalamayacağımızı belirtmek istiyoruz. Ancak çok gerekli olduğu yerlerde bu yola başvurulabilecektir.

1.1. “es-Sâdiku’l-masdûk” Tabiri Hakkında Genel Bilgi

‘الصادق’ kelimesi ‘صدق’ fiilinden ism-i fâildir. ‘صدق’ fiili de ‘yalan söyleme’nin zıddı olup, ‘doğru söylemek’ anlamına gelmektedir. Aynı zamanda doğruluk vasfı sadece söze değil, fiillere de itlak olunur.² O halde ‘الصادق’ kelimesinin anlamı en kapsayıcı şekliyle ‘sözünde ve işinde doğru olan’ olmaktadır. Aynı şekilde ‘صدق’ın ism-i mef’ûlu olması hasebiyle ‘المصدق’ kelimesi de ‘doğrulanın’ anlamına gelmektedir.

¹ Kandemir, M. Yaşar, “Hadîs”, *DİA*, XV, TDV, İstanbul 1997, s.33.

² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, I-IX, Darû’l-Hadîs, Kâhire 2004, V, 298; el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Mu’cemu’s-Sihâh*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2008, s.584.

Söz konusu tabirin esasını oluşturan ‘صدق’ fiili Kur’ân’da da sözlük anlamlarına uygun olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlar tekillik-çoğulluk, müenneslik-müzekkerlik ve kalıp bakımından farklı biçimlerde olmuştur.

Kur’ân’da daha çok ‘...eğer doğru söyleyenler iseniz...’ şeklinde şart koşulan ayetlerde ‘صدق’ fiili, ism-i fâil, mansûb ve çoğul olarak ‘صادقين’ şeklinde geçmektedir.³ Yine bu kelime ‘doğru olanlara doğruluklarının yarar sağlayacağı...’⁴, ‘doğru olanlara doğruluklarının karşılığının verileceği...’⁵ ve ‘doğrulardan doğruluklarını sormak için...’⁶ şeklindeki ayetlerde ‘الصادقين’ ve ‘صدقهم’⁷ şeklinde geçmektedir. Bunların dışındaki ayetlerde⁸ de farklı kalıp ve kişileri karşılamak üzere kullanılmıştır.

Bu ayetlerin tümü, ‘صدق’ fiilinin yukarıda değindiğimiz sözlük anlamıyla paralellik arz etmekte ve ‘doğru söylemek’ anlamını içermektedir. Yine bu ayetlerde söz konusu olan doğruluğun yalnızca sözü değil, sözle birlikte fiillerin doğruluğunu da içerdiğini söylemek mümkündür. Zira Allah’ın kimin güzel amel işleyeceğini denemek için bu hayatı ve ölümü yaratması,⁹ O’nun, muhataplarından yalnızca söze bağlı bir doğruluktan ziyade hem söze hem de fiile/amele bağlı bir doğruluğu isteyeceği aşikârdır.

1.2. Şerhler Bağlamında Mezkûr Tabirin Anlaşılması

Hadîslerin ve onlara bağlı diğer konuların daha doğru ve sağlıklı anlaşılabilmesi açısından, şârihlerin değerlendirmelerinin büyük bir önemi vardır. Zira onlar, zaman itibarıyla kaynağa daha yakın olmakta ve hadîs kaynaklarına daha vâkıf bulunmaktadır. Bu yüzden mezkûr tabir ile ilgili olarak, şerhlerde yer alan bilgilere değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ‘الصادق المصدق’ tabiri ile ilgili çok geniş bir malumat bulunmamaktadır. Buna neden olarak, bu tabirin, ya fazla dikkat çekmemesini ya da şerh edilmeye ihtiyaç duyacak kadar kapalılık arz etmemesini gösterebiliriz. Bizi bu kaniya sevk eden şey ise, bu tabir hakkında fazlaca açıklamanın yapılmamış olmasıdır. Ancak, az da olsa, bazı şerhlerde bu tabire açıklık getirmeye çalışılmıştır.

³ Bakara, 2/23, 94, 111; En’âm, 6/143; Tevbe, 9/119; Neml, 27/64; Kasas, 28/49; Mülk, 67/25.

⁴ Mâide, 5/119.

⁵ Ahzâb, 33/24.

⁶ Ahzâb, 33/8.

⁷ Mesela Mâide Sûresi 119. âyette merfû’ olarak ‘sıdkuhum’ ile Ahzâb Sûresi 8. ve 24. âyetlerde de mecrûr olarak ‘sıdkihim’ şeklinde bulunmaktadır.

⁸ İsrâ, 17/80; Ahzâb, 33/35; Ahkâf, 46/16; Hucurât, 49/15; Kamer, 54/55.

⁹ Mülk, 67/2.

‘الصائق’ kelimesi için şerhlerde ‘sözünde doğru olmak’¹⁰ ve ‘doğru sözle haber vermek’¹¹ anlamları verilmiştir. Aynı şekilde şârihler bu doğruluğun fiillere de itlak olunacağını belirtmişlerdir.¹² Tabirimizin diğer parçası olan ‘المصدق’ kelimesi içinse, bu kadar net bir tanım verilmemiştir. ‘Doğrulan’ şeklinde anlam verilen bu kelimedede, doğrulama eylemini gerçekleştirenin kim olduğu ile ilgili olarak farklı değerlendirmeler vardır. Bunun için iki yönlü bir tanımlama yoluna gidildiği söylenebilir. Birincisi ‘başkaları tarafından doğrulanmak/tasdik edilmek’¹³ şeklindeki tanımlamadır. Ancak daha çok vurgulanan ve tercih edilen, ikincisidir. Yani ister Allah (cc) tarafından olsun, ister Cebrâil (a.s) tarafından olsun, ilâhî olan doğrulamadır. Bu da ya Allah’ın Hz. Peygamber’e olan va’dini yerine getirmesi şeklinde¹⁴, ya da vahy-i kerîmden kendisine gelenler konusunda doğrulanması¹⁵ şeklinde ifadesini bulmuştur. Bunlardan farklı olarak Kirmânî’nin (ö.786/1384) şu değerlendirmesini zikredebiliriz: “Doktorların üzerinde oldukları/kabul ettikleri şeye muhalif bir durum içerdiği için, [Abdullah b. Mes’ûd] bununla onların iddia ettiklerinin batıl olduğuna işaret etmiştir.¹⁶ Bir de bunu, bundan tat alma [telezzüzen], bereket bekleme [teberrüken] ve övünme [iftihâren] amaçlı olarak da kullanmış olma ihtimali vardır.”¹⁷ Ancak Kirmânî’ye ait olan ikinci ihtimalin daha isabetli olabileceği de belirtilmiştir. Çünkü söz konusu tabir, içerisinde muhalefet edilecek bir durumun bulunmadığı başka rivayetlerde de kullanılmıştır.¹⁸

¹⁰ Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya, *Şerhu’n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, Dâru İhyâi’t-Türâsîl-Arabî, Beyrut 1392, XVI, 190; İbn Dakîk el-İd, Muhammed b. Ali, *Şerhu’l-Erbâ’ine Hadîseni’n-Nevevî*, el-Mektebetü’l-Faysaliyye, Mekke tsz., I, 21.

¹¹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askânî, *Fethu’l-Bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, I-XIII, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1379, XI, 478; Azîmâbâdî, Muhammed b. Emir Ali, *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, XIV, el-Mektebetü’s-Selefiyye, Medine 1968-1969, XII, 474.

¹² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XI, 478; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, XII, 474.

¹³ İbn Hacer, a.g.e., XI, s.478; Azîmâbâdî, a.g.e., XII, 474.

¹⁴ İbn Hacer, a.g.e., XI, s.478; Azîmâbâdî, a.g.e., XII, 474.

¹⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, XVI, s.190; İbn Dakîk el-İd, *Şerhu’l-Erba’in*, I, 21; Aynî, Bedruddîn, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, Kâhire 2010, XII, 289.

¹⁶ Kirmânî, Hz. Peygamber’in insanın anne karnındaki gelişim sürecine ilişkin olarak söylemiş olduğu sözün, doktorların kabul etikleri ve ulaştıkları bulguların hilafına olmasından dolayı, Abdullah b. Mes’ûd’un, onun (s.a.v) doğruluğunu ifade etmek üzere bu tabiri kullanmış olabileceğini ifade etmiştir. Kanaatimizce Kirmânî’nin modern biyolojiye aykırı gibi gördüğü bu durum, aslında zannedildiği gibi aykırı değildir. Yani bugün tıbbın vardığı sonuç ile hadisin vermiş olduğu bilgiler arasında telifi mümkün olmayan bir fark yoktur. Elbette ki Hz. Peygamber’in ‘anne karnındaki gelişim’ bir jinekolog gibi anlatması beklenemezdi.

Söz konusu Abdullah b. Mes’ûd hadisi üzerine ‘Kaderle İlgili Bir Hadisin Tahlîlî’ adlı basılmamış bir yüksek lisans tezimiz bulunmaktadır. Orada bu konuya biraz daha ayrıntılı yer verilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Yarba, Rıdvan, *Kaderle İlgili Bir Hadisin Tahlîlî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010, s. 91-101.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî* XI, 478; Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XIX, 128.

¹⁸ İbn Hacer, a.g.e. a.y.; Aynî, a.g.e. a.y.

İlgili tabir, bilindiği üzere ‘الصادق’ ve ‘المصدق’ şeklindeki iki kelimeden mürekkep olup, ‘وهو’ ibaresiyle birlikte kullanılmıştır. Başındaki ‘vâv’ [و] harfi istisna edildiğinde, ‘هو الصادق المصدق’ şeklinde bir isim cümlesi halinde bulunmaktadır. ‘Başındaki vâv [و] harfi istisna edildiğinde’ kaydını koymamızın nedeni, bu ‘vâv’ harfinin ‘hâl vâv’ı mı yoksa ‘هو الصادق المصدق’ şeklindeki cümleyi, mu’tarize cümlesi yapacak olan ‘vâv’ mı olduğu konusunun da netlik kazanmamış ve Abdullah b. Mes’ûd¹⁹ dışında kimsenin kullanmamış olmasıdır.

Nitekim bazı şârihler tarafından et-Tîbî’den²⁰ (ö.743/1342) farklı vurgularla şu açıklama iktibas edilmiştir: “وهو الصادق المصدق [cümlesinin] hâl cümlesi ve mu’tarize cümlesi olma ihtimali vardır. Mu’tarize cümlesi olması, bütün durumları genellemesi bakımından önceliklidir.”²¹ İncelenen şerhlerde, neredeyse bütün şârihler et-Tîbî’ye ait bu yorumu iktibas ederek, bir anlamda, aynı kanaati paylaştıklarını göstermektedirler.

Kanaatimizce de ‘وهو الصادق المصدق’ cümlesinin mu’tarize cümlesi olma ihtimali daha yüksektir. Mu’tarize cümlesi olarak kabul ettiğimizde, Hz. Peygamber’in (s.a.v) durumlarını daha kapsayıcı, onun doğruluğunu ve dürüstlüğüne ifade hususunda daha betimleyici olacaktır. Çünkü o (s.a.v), peygamberliğinden önce de, peygamberliği esnasında da doğru, güvenilir bir insandı. Nitekim toplumu tarafından, daha nübüvvet ile memur olunmadan önce bile, ‘Muhammedü'l-Emîn’²² olarak bilinmekte ve kabul edilmekteydi. Ali el-Kârî (ö.1014/1598) ve el-Mübârekfûrî de (ö.1353/1935) bu durumu ifade etmişlerdir.²³ Yani söz konusu tabiri, rivâyetleri esnasında kullanan sahâbîler, onun (s.a.v) genel karakteristik özelliğini ifade için kullanmışlardır.

Değinilmesi gereken bir diğer husus, bu tabirin hangi amaca yönelik olarak söylendiği ve ona dair bazı âlimlerin değerlendirmeleridir. Bu cümleden olmak üzere, her ne kadar doğrudan doğruya incelemekte olduğumuz tabirle ilgili olmasa da, Yahyâ b. Ma’în (ö.233/847), Hattâbî (ö.388/998), Kadı İyâz (ö.544/1149) ve Nevevî’ye (ö.676/1277) ait görüşleri ihtiva eden aşağıdaki pasajı zikretmek istiyoruz:

¹⁹ Tabirin ‘وهو’ kısmı, sadece Abdullah b. Mes’ûd’dan gelen tariflerde görülmektedir. Diğer sahâbîlerden gelen tariflerde ‘وهو’ kısmı yer almamaktadır.

²⁰ Hüseyin b. Muhammed b. Abdillâh et-Tîbî’nin ‘el-Kâşif `an Hakâiki's-Sünen’ adlı bir şerh eseri bulunmaktadır.

²¹ İbn Hacer, a.g.e., XI, 478; Aynî, a.g.e., (XXII, 460); Aliyyu'l-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan, *Mirkâtu'l-Mefâti'h Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2010, I, 151; Azîmâbâdî, ‘Avnu'l-Ma'bûd, XII, 310; Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut tsz., VI, 285.

²² Algül, Hüseyin, “Emîn”, *DİA*, XI, TDV, İstanbul 1995, s.111. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 261-62 (15504).

²³ Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâti'h*, I, 151; el-Mübârekfûrî, *Tuhfetul-Ahvezî*, VI, 285.

“... Abbâs ed-Dûrî Târîh [adlı eser]inde Yahyâ b. Ma’în’den onun şöyle dediğini nakletmiştir: “هو غير كذوب”²⁴ sözü ile Bera [b. Azib]’den rivâyet eden râvî Abdullah b. Yezîd’i kastetmek istemiştir; Bera’yı değil. Rasûlullah’ın ashâbına ‘غير كذوب’ denmez. Yani bu ibare adaletinde şüpheli olanları iyileştirmek içindir. Sahâbenin tümü, tezkıyeye ihtiyaç duymaksızın adildir.” Hattâbî de onu takip ederek “Bu söz yani ‘هو غير كذوب’ râvîye yönelik töhmeti gerektirmez. Doğru söylemenin hakikatini gerektirir. Bu onların âdetiydi. Râvî hakkındaki bilgiyi teyit edip rivâyetiyle amel etmeyi istedikleri zaman Ebû Hureyre ‘سمعت خليلي الصادق المصدق’²⁵ İbn Mes’ûd ‘حدثني الصادق المصدق’ derdi.” Kadı İyâz ve ona tabi olan Nevevî [şunu] dediler: “Bunda sahâbeyi suçlama/lekeleme yoktur. Çünkü Bera [b. Âzib] bununla ta’dîli değil, hadîsi rivâyet ettiği zaman onu güçlendirmek istemiştir ve o [Bera] gayr-ı müttehemdir. Ebû Müslim el-Havlânî’nin ‘حدثني الحبيب الامين’ demesi de bunun gibidir.”²⁵

Bu alıntı, mezkûr tabirle doğrudan ilgili değildir. Ancak özellikle Hattâbî’nin “Râvî hakkındaki bilgiyi teyit edip rivâyetiyle amel etmeyi istedikleri zaman Ebû Hureyre ‘سمعت خليلي الصادق المصدق’ ve İbn Mes’ûd ‘حدثني الصادق المصدق’ derdi,” şeklindeki değerlendirmesi, mevzubahis tabirin kullanılma nedenine dair önemli bir bilgi içermektedir. Yani sahâbîler bazen, Hz. Rasûlullah’tan (s.a.v) naklettikleri sözün doğruluğunu takviye etmek için, sözün sahibinin karakteristik özelliğine vurgu yapma yoluna gitmişlerdir.

1.3. “الصادق المصدق” Tabirini Kullanan Sahâbiler

Toplam on yedi müellife ait yirmi eser içerisinde, tespit edebildiğimiz kadarıyla, söz konusu tabirin geçtiği yetmiş yakın târik bulunmaktadır. Bu rivâyetler Ebû Zer el-Ğifârî (ö.32/653), Abdullah b. Mes’ûd (ö.32/652-53), Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/661) ve Ebû Hureyre (ö.58/678) olmak üzere dört sahâbîye isnad edilmiştir. Bu sahâbîler içerisinde Abdullah b. Mes’ûd’a otuz dört; Ebû Hureyre’ye yirmi üç; Ebû Zer el-Ğifârî’ye sekiz ve Hz. Ali’ye de iki rivâyet isnad edilmektedir. Görüldüğü gibi bu tabiri içeren rivâyetlerin çoğu, Abdullah b. Mes’ûd’a aittir.²⁶ Muksirûndan olup en çok hadîs rivâyet etmiş sahâbî olmasına rağmen Ebû Hureyre’nin ‘الصادق المصدق’ tabirini kullanımı İbn Mes’ûd’a nispetle daha az olmuştur. Bu sahâbîlerin mezkûr tabiri içeren rivâyet sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

²⁴ Söz konusu tabirin geçtiği rivayet için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Ezân, 52 (I, 169, 170).

²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* II, 181; Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, II, 135.

²⁶ Abdullah b. Mes’ûd’un bu tabiri kullanımı çok yaygın olsa gerektir. Öyle ki, Buhârî, “*Muhaddisin haddesenâ veya ahberanâ ve enbeenâ sözleri bâbı*” altında Humeydî’nin kendilerine “Süfyân b. Uyeyne’ye göre haddesenâ, ahberanâ, enbeenâ ve semi’tu bir manada idi, dedi. Abdullah b. Mes’ûd da ‘Rasûlullah (s.a.v) doğru ve doğrulanan olduğu hâlde bize tahdîs etti (haddesenâ) demiştir ...” dediğini ifade etmiştir. Bkz. Buhârî, İlim, 4 (I, 21).

Sahâbî Adı	Abdullah b. Mes'ûd	Ebû Hureyre	Ebû Zer	Ali b. Ebî Tâlib
Rivâyet Sayısı	34	23	8	2

Tablodan da anlaşılacağı gibi ‘الصادق المصدوق’ tabirini içeren rivâyetlerin neredeyse tamamı İbn Mes'ûd ve Ebû Hureyre'ye ait bulunmaktadır. Burada, tespit ettiğimiz tarifler ışığında, Ebû Hureyre'nin kullanmış olduğu diğer tabirleri de zikretmek yerinde olacaktır.

1.3.1. Ebû Hureyre'nin Kullandığı Diğer Tabirler

Ebû Hureyre, tespit ettiğimiz rivâyetlere ait tariflerde, ‘الصادق المصدوق’ tabirinin yanı sıra başka tabirler de kullanmıştır. Bunda onun, Hz. Peygamber'le olan yaklaşık üç yıllık sürekli birlikteliğinin etkisi büyüktür. Ebû Hureyre Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından üç yıl önce müslüman olmuş ve bu süre boyunca onun (s.a.v) yanından ayrılmamıştır. Nitekim rivâyet ettiği hadîs sayısına bakıldığında, bu üç yılın ne kadar önemli olduğu görülecektir.

Ebû Hureyre'nin bu rivâyetlerde ‘الصادق المصدوق’ tabirinden başka ‘bu hücrenin/odanın sahibi anlamındaki’ ‘صاحب هذه الحجرة’ ve ‘Kâsım'ın babası’ anlamındaki ‘ابو القاسم’ künyesini kullanmıştır.²⁷ Ayrıca o, ‘sevgilim’ anlamındaki ‘حبي’²⁸ ve ‘dostum’ manasına gelen ‘خليلي’²⁹ gibi yoğun bir muhabbetin ifadesi olabilecek tabirleri de kullanmıştır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, Ebû Hureyre'nin ‘الصادق المصدوق’ dışında kullanmış olduğu tabirleri başka sahâbîler de kullanabilmiştir. Örneğin ‘خليلي’ tabirini Ebû Zer el-Gıfârî³⁰, Ebu'd-Derdâ³¹ ve Hz. Âişe'nin³² de kullandığı görülmektedir. Şu kadar var ki, ‘خليلي’ tabirinin kullanımı hususunda Ebû Hureyre temayüz etmiştir. Aynı şekilde Ali³³ (r.a), Âişe³⁴ (r.anha) ve Ebû Zer³⁵ (r.a) gibi sahâbîlerin de ‘حبي’ tabirini kullandığını görebilmekteyiz. Bu anlamda Hz. Peygamber'e ilişkin olarak zikredilen ve ona (s.a.v) duyulan muhab-

²⁷ Örneğin Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, I-L, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001, XV, 204 (9350); XVI, 32 (9945)'te mezkûr tabirle birlikte bu künye de kullanılmıştır.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 255-56 (7871).

²⁹ Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, I-IV, Dâru Hicr, Kâhire 1999, IV, 214 (2591).

³⁰ Müslim, İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. M. Fuad Abdalbâkî, I-III, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İmâre, 8 (II, 1467).

³¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Eşribe, 1 (II, 1119).

³² Tayâlisî, *Müsned*, III, 146 (1672).

³³ Müslim, Namaz, 41 (I, 349).

³⁴ Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Ahmed, *Sünen*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Ziyet, 19 (VIII, 142).

³⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-XII, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1983, III, 73 (4847).

betin bir ifadesi olarak telakki edilebilecek başka tabirler de vardır; ancak tespit ettiğimiz rivayetlerle sınırlı kalmayı daha uygun bulmaktayız.

2. Rivâyetlerin İçerdiği Bilgilerin Sınıflandırılması

Hız. Peygamber'e (s.a.v) yakınlıkları ile bilinen söz konusu dört sahâbîn'in 'الصادق المصدق' tabirini zikrederek naklettikleri rivâyetlerin tümü aynı konuya ilişkin değildir. Birbirinden farklı birkaç konuya ait olan rivayetleri ayrı ayrı başlıklar altında serdetmek ve haklarında genel bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Bunu yaparken, hakkında en çok rivâyet vârid olandan, daha az olana doğru bir sıralamayı takip edeceğiz.

2.1. İnsanın Yaratılması İle İlgili Rivâyet

Rivâyet, insanın anne karnındaki aşamaları, ona ruhun üfürülmesi; ecel, rızık, amel, şakâvet ve saâdetinin yazılması ile onun âkıbeti gibi hususları içermektedir.

İncelediğimiz kaynaklar içerisinde 'الصادق المصدق' tabirini içeren rivâyet tarîklerinin tümü, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) kanalıyla gelmiş bulunmaktadır. Rivâyete ait tüm tarîklerde ortak râvî zinciri Zeyd b. Vehb³⁶> Abdullah b. Mes'ûd> Resûlullah (s.a.v) şeklindedir.

Hadîsin, ulaşılan tarîkleri arasında lafız farklılıkları bulunmaktadır. Bunun, hadîsin mana ile rivâyet edilmesinin tabii bir sonucu olduğu söylenebilir. Burada şu hususa dikkat çekmek istiyoruz: Abdullah b. Mes'ûd söz konusu tabiri çoğunlukla³⁷ 'وهو الصادق المصدق' şeklinde cümle³⁸ kalıbında kullanmıştır. Oysa İbn Mes'ûd dışında kalan üç sahâbîde söz konusu tabir cümle kalıbında kullanılmamıştır.

Birçok tarîkle gelmiş olan bu rivâyetin tüm tarîklerini zikretmek yerine, rivâyetin en eski kaynaktaki metnini verip var olan lafız farklılıklarını³⁹ ayrıca zikretmenin daha ye-

³⁶ Zeyd b. Vehb'den çoğunlukla Süleyman el-A'meş rivâyet etmekte, iki kez de Seleme b. Kuheyl kanalıyla gelmekte ve böylece sened genişlemektedir. Seleme b. Kuheyl tarîki için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 48, 49 (3934); Nesâî, Ebû Abdîrrahman b. Ahmed, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdunmun'im Şelebî, I-XII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001, X, 130.

³⁷ Bu rivâyetin tüm tarîklerinde tabir cümle halinde olmakla birlikte, bazı rivâyetlerinde tabiri cümle halinde kullanmadığı da görülmektedir. İleride '*Muhaffelâtin Satışının Müslümana Haram Olması İle İlgili Rivâyet*' başlığı altında verilmiş olan rivâyet tarîkleri için bkz. Tayâlisî, *Müsned*, I, 234 (290); İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, thk. Âdil Azâzî, Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1998, I, 238 (354); *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Dâru'l-Kible, Cidde 2006, X, 677, 678 (21211); İbn Mâce, Ticârât, 42 (II, 753); Bezzâr, Ahmed b. Amr, *Müsned*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah (I-IX)-Adil b. Sa'd (X-XIII), I-XIII, Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1988-2005, V, 336, 337.

³⁸ Bu cümlelerin hâl cümlesi mi yoksa mu'tarize cümlesi mi olduğu konusuna daha önce '*Şerhler Bağlamında Mezkûr Tabirin Anlaşılması*' başlığı altında değinmiştik.

³⁹ Rivâyetin farklı tarîklerle gelen metinleri incelendiğinde belli başlı şu lafız farklılıkları görülecektir: Rivâyete zikredilen kırklı zaman dilimi; metinlerin çoğunluğunda '*kırk gün*' olarak geçmesine rağmen, bazı metinlerde '*kırk gece*' [Tayâlisî, *Müsned*, I, 238 (296); Abdurrezzâk b. Hemmân,

rinde olacağını düşünürüz. Rivayetin Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin (v. 204/819) *Müsned*'indeki târiki şu şekildedir:

... Abdullah b. Mes'ûd dedi ki: **Doğru ve doğrulanan** Resûlullah (s.a.v) bize haber verip buyurdu ki:

"Her biriniz annesinin karnında kırk gecede toplanır. Sonra aynı süre içinde alaka haline gelir. Sonra aynı süre içinde mudğa haline gelir. Sonra ona bir melek gönderilir ve melek dört kelime ile emrolunur: Rızkı, eceli, ameli ve şakî mi yoksa sa'îd mi olacağı. Sonra ona ruh üfürülür. Allah'a yemin olsun ki biriniz –veya sizden biri- kendisi ile cennet arasında bir zira' kalıncaya kadar cennet ehlinin amelini işler. Derken kitap onu geçer ve cehennem ehlinin amelini işler ve cehenneme girer. Ve yine sizden biri –veya biriniz- kendisi ile cehennem arasında bir zira' kalıncaya kadar cehennem ehlinin amelini işler. Derken kitap onu geçer ve cennet ehlinin amelini işler de cennete girer."⁴⁰

Rivayete ait otuza yakın târikin ricâli arasında, ta'dîl bakımından derece farkları olmakla birlikte, cerh edilip terk edilmeyi gerektiren herhangi bir râvî bulunmamaktadır.

Diğer bir deyişle, tümü sıhhat bakımından eşit olmamakla beraber, rivayetin terk edilmesi gereken herhangi bir târiki bulunmamaktadır. Nesâî'de yer alan iki târikten birinde bulunan Şerîk b. Abdillâh'ın sika, *sadûk*, *hasenu'l-hadîs* gibi ta'dîl lafızlarıyla nitelenmekle

---

Musannef, XI, 123 (20093); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 48, 49 (3934); Dârimî, Abdullah b. Abdîrahman, *er-Red Ale'l-Cehmiyye*, thrc. Bedr b. Abdillâh el-Bedr, ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1950, s.168, 169 ve Müslim, Kader, 1 (III, 2036, 2037)], bazılarında da şek içerecek şekilde '**kırk gün veya gece**' [Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 169 (4091); Buhârî, *Tevhîd*, 28 (VIII/188) ve Müslim, Kader, 1 (III/2036, 2037)(Ubeydullah târiki)] şeklinde geçmektedir. Allah tarafından meleğin yazmakla görevlendirildiği şeylerin sayısında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin târiklerin çoğunda yazılan şeyler dört tane iken, üç târikte ise [Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, XI, 123 (20093); Humeydî, Abdullah b. ez-Zübeyr, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, I-II, Dâru'l-Sekâ, Beyrut 1996, I, 221 (126) ve Buhârî, Kader, 1 (VII, 210)] eksik halde üçer şey zikredilmektedir. Ayrıca metnin ortası diyebileceğimiz yerde bazen değişik formlarda yemin ibareleri kullanılmakta, bazılarında ise yemin ibaresi hiç bulunmamaktadır.

⁴⁰ Tayâlisî, *Müsned*, I, 238 (296). Kronolojik olarak en erken olması hasebiyle Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'indeki rivayeti esas almayı uygun gördük. Rivayet aynı zamanda bazı lafız farklılıklarıyla birlikte şu eserlerde de bulunmaktadır. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, XI, 123 (20093); Humeydî, I, 221 (126); İbnü'l-Ca'd, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd, *Müsned*, thk. 'Âmir Ahmed Haydar, Müessesetu Nâdr, Beyrut 1990, s.379 (2594); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 125 (3624); VII, 48-9 (3934), 169 (4091); Dârimî, *er-Redd 'Ale'l-Cehmiyye*, s.168, 169; Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 6 (IV, 78, 79), *Enbiyâ*, 1 (IV, 103, 104), Kader, 1 (VII, 210), *Tevhîd*, 28 (VIII, 188); Müslim, Kader, 1 (III, 2036, 2037); Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul 1981, es-Sünne, 16 (V, 82, 83); İbn Mâce, *Mukaddime*, 10 (I, 29); Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul 1981, Kader, 4 (IV, 446); İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr, *es-Sünne*, thrc. M. Nâsiruddin el-Elbânî, I-II, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1980, es-Sünne, I, 77; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 130; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, (I-XIV), Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Şâm 1986-1990 (III-VI), Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut 1992, IX, 89 (5157).

birlikte, özellikle hafızasının kötü olduğu dile getirilmiştir.⁴¹ Nesâî'nin mezkûr eserinde, belki de bu hafıza probleminden dolayı, hadîs metninin yarısı eksik bulunmaktadır.

2.2. Merhametin Yalnızca Şakî Olan Kişiden Kaldırılacağı İle İlgili Rivâyet

Burada, merhametin kimden kaldırılacağı konusu ile ilgili olarak, altı farklı eserde yedi tarikle bulunan rivâyeti zikredeceğiz. Rivâyetin metni şu şekildedir:

... Ebû Hureyre (r.a) dedi ki: Bize [bu⁴² hücre/odanın sahibi Ebu'l-Kâsım]⁴³ **doğru ve doğrulanan** Rasûlullah (s.a.v) haber verip buyurdu ki: “ *Merhamet, yalnızca şakî olan kişiden kaldırılır.*”⁴⁴

Bu rivâyete ait yedi tarîk de Ebû Hureyre yoluyla gelmiştir. Ayrıca rivayetın senedindeki Şu'be [b. el-Haccâc] > Mansûr [b. el-Mu'temir] > Ebû Osmân > Ebû Hureyre > Hz. Peygamber (s.a.v) kısmı ortaktır. Şu'be'den sonra ise, farklı râvîler tarafından rivayet edilmiştir. Yani rivâyetin Hz. Resûlullah (s.a.v) tarafından ilk dört râvîsi yedi tarikte de aynı olmuş olmaktadır.⁴⁵ Rivayetın tespit ettiğimiz yedi tarîkindeki metinlerin kelimesi kelimesine aynı lafızlarla gelmiş olması, rivâyetın ilk dört râvîsinin aynı olmasından kaynaklanmış olabilir. Bunun yanı sıra metnin çok kısa olması, farklı lafızların kullanımına imkân vermiyip aynı kalmasına neden olmuş olabilir.

Rivayetın tüm tarîkleri içerisinde sened bakımından terk edilmesi gereken herhangi bir tarîk bulunmamaktadır. Bu rivayeti mezkûr tabiri içermeksizin rivayet ettikten sonra Tirmizî, sened zincirinde künyesiyle yer alan Ebû Osman'ın adının bilinmediğini ve de rivayetın 'hasen' olduğunu belirtmiştir. Aynı yerde el-Elbânî de Tirmizî gibi 'hasen' olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Nedenini belirtmemekle birlikte biz, Ebû Osmân hakkında net bilgi-

⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 495-97.

⁴² Ebû Hureyre'nin (r.a) 'Bu odanın sahibi' tamlamasındaki 'bu' zamirini kullanmış olmasından, onun rivâyet sırasında Mescid-i Nebevî'ye yakın olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Zira kendisi 'ashâb-ı suffe'den olan bir sahâbîdir.

⁴³ Tarîklerin altısında 'bu odanın sahibi' ve 'Ebu'l-Kâsım' ibareleri geçmektedir.

⁴⁴ Bu rivâyetler için bkz. Tayâlisî, *Müsned*, IV, 260 (2652); İbnu'l-Ca'd, *Müsned*, s. 139 (889); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIII, 53, 54 (25869); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 378 (8001); XVI, 30 (9940); Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, thc. Hâlid Abdurrahman el-'Ak, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2003, s.114; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 66 (V, 232); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 526 (6141).

⁴⁵ Bu rivâyetın mezkûr tabirin kullanılmayan bazı tarîklerinde ise râvî Mansûr b. El-Mu'temir'den Şu'be dışında başkaları da rivayette bulunmaktadır. Rivayetın bu tarîkleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 439 (9702); İbn Hibbân, Ebû Hâtım, *Sahîh*, thk. Şuayb el-Aravut, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, II, 213 (466); Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Tânk b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415, III, 54 (2453).

⁴⁶ Tirmizî, *Birr ve's-Sıla*, 16/323 (1922).

ler⁴⁷ olmasının bu kararında rol aldığını düşünüyoruz. Ayrıca *el-Edebu'l-Müfred*'inde⁴⁸ ondan 'asıl' olarak rivayet eden Buhârî, onu *Sahîh*'inde asıl olarak yer vermemiştir.⁴⁹ Tüm bunlardan, rivâyetin Ebû Osmân kanalıyla gelen tarîklerinin *sahîh* derecesinde değil de, Tirmizî ve el-Elbânî'nin de belirttiği gibi *hasen* mertebesinde olabileceğini söyleyebiliriz.

2.3. Muhaffelâtın Satışının Müslümana Haram Olması İle İlgili Rivâyet

'*Muhaffelât*' kelimesi tef'îl babından ism-i mef'ûl olan '*muhaffel*' kelimesinin çoğulu olup, '*sütü sağılmamış ve böylece sütü karnında toplanmış hayvanı*' ifade etmektedir. Rivâyete göre böyle bir satış, hayvanın daha göz doldurur hale getirilerek hileye yol açmasından dolayı, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

Çalışmamız sınırları içerisinde bulunan kaynaklardan tümü Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a) olmak üzere toplam beş tarîk tespit edilebilmiştir. Bu tarîklere ait ortak metin şu şekildedir:

...Abdullah b. Mes'ûd dedi ki:[**Doğru ve doğrulanan** Ebu'l-Kâsım'a şehadet ederim ki]⁵⁰ veya [**Doğru ve doğrulanan**]⁵¹ veyahut [**Doğru ve doğrulanan** Rasûlullah (s.a.v.)]⁵² buyurdu ki:

“*Muhaffelât [sütü sağılmamış ve böylece sütü karnında toplanmış hayvan]ın satışı hiledir/kandırmadır ve müslümana hile/kandırma helal olmaz.*”⁵³

Tarîklerin tümü el-Mes'ûd⁵⁴>Câbir>Ebu'd-Duhâ>Mesrûk>Abdullah⁵⁵ şeklinde ortak bir senedle gelmiş bulunmaktadır. Bundan sonra iki kanala ayrılmaktadır. Bu durumda

⁴⁷ Onunla ilgili olarak isminin Sa'îd veya İmrân olduğu, kendisinin Ebû Hureyre'den ve kendisinden de Mansûr b. el-Mu'temir, Muğîre b. Muksim ed-Dabbî ile oğlu Mûsâ'nın rivayetinin olduğu, Buhârî'nin onunla istîshâd ettiği bildirilmekte ancak cerh ve ta'dîle yönelik bir malumat verilmemektedir. Onun hakkında verilen bilgiler için bkz. Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, I-XXXV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980, XXXIV, 70-72.

⁴⁸ Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, s.114

⁴⁹ Buhârî, Kitabu'n-Nikâh'ta '*Kadın, kocasının evine, onun izni olmaksızın hiçbir kimsenin girmesine izin vermez*' bâb başlığı altında **Ebu'l-Yemân** (Hakem b. Nâfi')>**Şu'ayb** (b. Dînâr)>**Ebu'z-Zinâd** (Abdullah b. Zekvân)>**el-A'rec** (Abdurrahman b. Hürmüz)>**Ebû Hureyre**>**Hz. Peygamber** senediyle vermiş olduğu rivâyetten sonra şöyle demiştir: “*Bu hadîsi Ebu'z-Zinâd yine Mûsâ b. Ebî Osmân'dan; o da babasından; o da Ebû Hureyre'den olmak üzere hassaten/özel olarak oruç hakkında rivayet etmiştir.*” Bkz. Buhârî, Nikâh, 86 (VI, 151).

⁵⁰ Tayâlisî, *Müsned*, I, 234 (290); İbn Mâce, Ticârât, 42 (II, 753).

⁵¹ Bezzâr, *Müsned*, V, 336, 337.

⁵² İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, I, 238 (354); *Musannef*, X, 677, 678 (21211).

⁵³ Bu rivâyet tarîkleri için bkz. Tayâlisî, *Müsned*, I, 234 (290); İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, I, 238 (354); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X, 677, 678 (21211); İbn Mâce, Ticârât, 42 (II, 753); Bezzâr, *Müsned*, V, 336, 337 (1963).

⁵⁴ Bu râvîye kadar bütün râvîler ortak olmakta, bundan sonraki râvîler değişmektedir.

rivayet, râvî sayısı bakımından 'garîb' hadis kategorisine girmektedir. Nitekim rivayete *Müsned*'inde yer veren Bezzâr (ö.292/904) hadisi zikrettikten sonra *bu hadisin Ebu'd-Duhâ'dan Câbir dışında biri tarafından rivayet edildiğini bilmediklerini* ifade etmiştir.⁵⁶ Taberânî (ö.360/971) de benzer şekilde '*Bu hadisi Câbir'den el-Mes'ûdi dışında kimse rivayet etmemiştir*' şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.⁵⁷

Rivayete ait metinlerin neredeyse birbirinin aynı olmasının⁵⁸, sahâbî râvî dâhil olmak üzere ilk beş râvînin ortak oluşuna bağlanılabileceği kanaatindeyiz. Rivayetin senesinde yer alan râvî Câbir b. Yezîd el-Cu'fî⁵⁹ birkaç âlimin⁶⁰ lehinde yapmış olduğu değerlendirmelerin yanında kahir ekseriyet onun aleyhinde *kezzâb, metrûk, zayıf, müdellis, rafizî, ric'ate inanan* biri olduğuna dair beyanlar vermiştir.⁶¹ Ricâl âlimlerinin çoğunluğunun sarf etmiş olduğu olumsuz ifadelerin sonucu olarak rivayetin *sened bakımından* sıhhatinin problemlili olduğu sonucu çıkarılabilir. Şunu belirtmek gerekir ki sıhhatle ilgili vardığımız bu sonuç metinden ziyade senedle ilgilidir. Zira metnin vermiş olduğu malumatın, İslam'ın genel ilkelerine uygunluk arz ettiğine inanıyoruz.

Nitekim sened bakımından bu rivayetin muhtevi olduğu malumatı içeren sahîh rivayetleri tespit edebildik. Örneğin Buhârî'nin *Sahîh*'inde bulunan şu manadaki Ebû Hureyre⁶² rivayeti ilgili rivayetin anlamıyla paralellik arz etmektedir: "*Deve ve koyunları [sütlerini memeleri içinde yığmak suretiyle] bol sütlü göstermeye çalışmayınız. Her kim sütü memesinde hapsedilmiş bir hayvanı, bu hapsediştikten sonra satın alırsa, onu sağması*

⁵⁵ Râvîlerin tam olarak isimleri şu şekildedir: [Abdurrahman b. Abdillâh] **el-Mes'ûdi>Câbir** [b. Yezîd b. El-Hâris el-Cu'fî]>[Müslim b. Subayh] **Ebu'd-Duhâ>Mesrûk** [b. el-Ecda']>**Abdullah** [b. Mes'ûd]

⁵⁶ Bezzâr, *Müsned*, V, 336, 337 (1963).

⁵⁷ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 341 (6574).

⁵⁸ Bunlardan sadece Bezzâr'a ait tarîkte rivayetin başında manayı değiştirmeyecek şekilde 'ü' bulunmakta ve sonunda da 'مُسْلِمٌ' kelimesi bulunmamaktadır. Geriye kalan tarîklerde ise metin 'بَيْعُ الْمَخْفَلَاتِ حَلَابَةَ، وَلَا تَحِلُّ الْحَلَابَةُ لِمُسْلِمٍ' şeklinde olup aynıdır.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Câbir el-Cu'fî", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 532.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, IV, 467.

⁶¹ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il, *ed-Duafâu's-Sağîr*, thk. Muhammed İbrahim Zâyed, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986, s.28 (49); İbn Adiy, Abdullah, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. A. Ahmed Abdülmecûd, A. Muhammed Muavviz, Abdulfettâh Ebû Sünne, I-IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 325-336; İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkin*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I, 163; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, IV, 468-72; Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin b. Muhammed, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehü Rivâye fî'l Kütübî's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme, I-II, Dârü'l-Kible, Cidde 1992, I, 288; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, I-VI, Dâru l'hyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1993, I, 352-355.

⁶² Rivayet Yahya b. Bükeyr> Leys b. Sa'd> Ca'fer b. Rabi'a>Abdurrahman b. Hümmüz el-A'rec>Ebû Hureyre>Hz. Peygamber (s.a.v) senediyle irâd edilmiştir.

sirasında iki seçenek arasında muhayyerdir: İsterse o hayvanı kendi mülkiyetinde tutar, isterse onu bir sâ' hurma ile birlikte sahibine geri verir”.⁶³

Görüldüğü gibi bu rivayetdeki deve ve koyunları sağmamak, böylece bol sütlü veya dolgun göstermek suretiyle müşteriyi aldatma durumu ile ilgili rivayetin vermek istediği mesaj arasında bir paralellik söz konusudur. O halde metnin içeriğinin böyle bir tarîk yerine sahîh bir senedli bir metinde aramak gerektiğine inanıyoruz ki, bu da mümkün ve mevcuttur.

2.4. Ümmetin Helâkinin Kureyşli Birkaç Gencin Elinde Olacağı ile İlgili Rivâyet

Ümmetin helâki ile ilgili olan bu rivâyetin de, tümü Ebû Hureyre'den olmak üzere toplam dört tarîki bulunmaktadır. Bu dört tarîkin ikisinde Mâlik b. Zâlim, diğer ikisinde de Sâ'îd b. 'Amr el-Ümevî bu haberi Ebû Hureyre'den nakletmektedir. İlk iki tarîk Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁶⁴, diğer ikisi de Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁶⁵ yer almaktadır.

Rivâyete göre Ebû Hureyre, Mervân b. Hakem ve Sa'îd b. Amr bir gün Mescid-i Nebevî'de otururlarken, Ebû Hureyre “*Ben **doğru ve doğrulanan** Rasûlullah'tan (s.a.v): “Ümmetimin helâki, Kureyş'ten birkaç gencin ellerindedir” buyururken işittim, dedi.*

Müsned'de yer alan tarîklerde yalnızca bu kısım bildirilirken, *Sahîh*'te yer alan tarîklerde ‘helâkin Kureyş'ten birkaç gencin elinde olduğu’ bilgisi verildikten sonra olayı anlatan Sa'îd b. Amr [Amr b. Yahyâ'nın dedesi] şu açıklamaları da ekler: “*Mervân “Gençler mi?(veya Allah'ın laneti o gençlerin üzerine olsun!)”⁶⁶ dedi. [Bunun üzerine] Ebû Hureyre “İstersen onları falanın oğulları, filanın oğulları diye isimlendireyim” dedi.⁶⁷* Buhârî'de geçen diğer tarîkte Mervân “Allah'ın laneti o gençlerin üzerine olsun!” dedi.

⁶³ Buhârî, *Büyü*, 64 (III, 25, 26). Muhtemelen mana ile rivayetin doğal bir sonucu olarak bazı lafız farklılıklarıyla şu yerlerde de bulunmaktadır: Müslim, *Büyü*, 4 (II, 1155). Tabi ki diğer hadis kaynaklarında da bu rivâyete ulaşabildik. Ancak bu kadarıyla yetiniyoruz.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 255-6 (7871), 352-3 (7974).

⁶⁵ Buhârî, *Menâkıb*, 25 (IV, 177, 178)'de ‘Buhârî>Ahmed b. Muhammed el-Mekkî>Amr b. Yahyâ b. Sa'îd el-Ümevî>Dedesi [Sa'îd b. 'Amr]>Ebû Hureyre’ ve Buhârî, 92, *Fiten*, 2 (VIII, 88)'de de ‘Buhârî>Mûsâ b. İsmâ'il>Amr b. Yahyâ b. Sa'îd b. 'Amr b. Sa'îd>Dedesi [Sa'îd b. 'Amr]>Ebû Hureyre’ sene-diyle bulunmaktadır.

⁶⁶ İbn Hacer, *Sahîh*'in *Fiten* kitabında geçen ‘فقال مروان لعنة الله عليهم غلمة’ ibaresinin, *Menâkıb* kitabında ‘فقال مروان غلمة’ ibaresini tefsir ettiğini zikretmiştir. Devamında da Buhârî'nin sadece ‘غلمة’ kelimesini vererek yetinmesinin ihtisar nedeniyle olduğunu ve bununla Mervân'ın ‘gençler mi!’ şeklinde ortaya çıkan şaşkınlığını ortaya koymak olmadığını ifade etmiştir. İlgili kısım için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 10.

⁶⁷ Buhârî, *Menâkıb*, 25 (IV, 177, 178).

[Bunun üzerine] Ebû Hureyre “Falanın oğulları, filanın oğulları demek isteseydim, bunu yapardım,” dedi.”⁶⁸

Buhârî’deki iki târîki oluşturan râvîlerin herhangi birinde terk edilmeyi gerektiren bir durum olmadığından rivayetin bu iki senedi ‘*sahîh*’ olmaktadır.

Müsned’in bir târîkinde bulunan *Zeyd b. el-Hübâb* hakkında münekkid âlimlerin çoğu olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ancak İbn Ma’in’den yapılan bir nakilde, onun es-Sevrî’den olan rivayetlerinin ‘*maklûb*’ olduğu⁶⁹ ve yine Ahmed b. Hanbel’den yapılan bir nakilde *çokça hata ettiği* bildirilmiştir. Bununla birlikte kendisinde bir be’isin bulunmadığı da ifade edilmiştir.⁷⁰ Ayrıca ortak senedde yer alan *Simâk b. Harb* hakkında da olumlu değerlendirmeler çoğunlukta olmasına rağmen özellikle hafızasının kötülüğünden kaynaklı eleştirilere maruz kalmıştır. Bununla birlikte onun kimse tarafından terk edilmediği de ifade edilmiştir.⁷¹

Senedde bulunan *Zeyd b. el-Hübâb* ve özellikle ortak râvî olan *Simâk b. Harb* hakkında hafıza üzerinden yapılan değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda *Müsned*’de yer alan iki târikin ‘*sahîh*’ derecesinde olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim *Müsned*’i tahkik eden Şu’ayb el-Arnâvut ilgili rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Hadîs sahîhtir; bu sened ise zayıftır. Mâlik b. Zâlim -kendisinden Simâk b. Harb dışındaki kimse rivayet etmemiş ve onu İbn Hibbân dışında kimse Sikât’ta zikretmemişse demütâbidir...*”⁷²

2.5. Kıyamette İnsanların Üç Grup Halinde Haşredileceği İle İlgili Rivâyet

Ebû Zer el-Ğifârî’nin rivâyet ettiği bu rivâyete göre insanlar kıyamet gününde üç grup halinde haşredilecektir. Haşredilecek grupların içinde buldukları/bulunacakları durum resmedilmektedir. Rivâyetin tüm târiklerinde ortak râvî zinciri şu şekildedir: el-Velîd b. Cumey’>Ebu’t-Tufeyl Âmir b. Vâsile>Huzeyfe b. Esîd>Ebû Zer el-Ğifârî> Hz. Peygamber (s.a.v).

Rivâyet İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde, Ahmed b. Hanbel ve Bezzâr’ın *Müsned*’lerinde ile Nesâî’nin *Sünen*’inde yer almaktadır. Biz burada kronolojik olarak daha

⁶⁸ Buhârî, Fiten, 2 (VIII, 88).

⁶⁹ *Zeyd b. el-Hübâb*’ın es-Sevrî’den rivayetlerinin maklûb olması, genel bir durum olsa gerekir. Çünkü söz konusu olan bu rivayette *maklûb* oluşa delalet eden bir durum görünmemektedir.

⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, X, 47; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 235, 236. Ayrıca İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *es-Sikât*, thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, I-IX, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1975, VIII, 250; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 415 (1729)’e bakılabilir.

⁷¹ İclî, Ahmed b. Abdillâh, *Ma’rifetu’s-Sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Büstevî, I-II, Mektebetu’d-Dâr, Medîne 1985, I, 436 (680); İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 339 (3228); Zehebî, *el-Kâşif*, I, 465, 466 (2141); İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, II, 430, 431.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 255-6 (7871).

erken olması hasebiyle İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki metni esas alıp, var olan farklılıklara işaret edeceğiz.

...Ebû Zer el-Ğifârî (r.a) dedi ki: **Doğru ve doğrulanan** Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kıyamet günü insanlar üç gurup olarak haşredilirler. Bir grup karınları doymuş, giyinmiş ve binekli haldedirler. Bir grup yürüyecek ve koşacak. Bir grup ise melekler tarafından yüzükoyun süründürülecekler. [Ebû Zer] ‘Bu ikisini anladık da, şu yürüyen ve koşanlara ne oluyor? dedik’ dedi. [Nebî (s.a.v)] ‘Allah’ın arkalarından gönderdiği bir afette o derece -yürüyecek ve koşacaklar ki- kıymetli bir bahçeyi bir deve semerine verseler bile onu almak için durmayacaklardır.’⁷³

Rivayet dört eserde, bazı lafız ve diziliş farklılığıyla birlikte, birbirine yakın metinlerle bulunmaktadır. Burada var olan lafız farklılığı genellikle haşredilecek olan grupların veya içerisinde buldukları durumların takdim-tehiri ile ilgili olup manayı değiştirmemektedir. Örneğin birinde ‘giyinmiş’ lafzı başta iken, diğerinde ‘karınları doymuş’ lafzı başta olmaktadır ki bu, dediğimiz gibi, manayı etkilememektedir. Bezzâr’ın *Müsned*’inde ise ‘binekli’ anlamındaki ‘راكبين’ lafzı bulunmamaktadır.

Ortak senedin el-Velîd b. Cumey’e kadarki kısmını oluşturan râvîlerin sahâbî olması hasebiyle, değerlendirmelere onunla başlamak gerekmektedir. Zehebî’nin nakline göre Yahya el-Kattân ve Vekî’ tarafından sika kabul edilmiş⁷⁴ olan el-Velîd’i İcî⁷⁵ ve İbn Hibbân⁷⁶ da sika kabul etmiştir. Buna karşın onu Ahmed b. Hanbel ile Ebû Dâvud ‘leyse bihi be’s’; Ebû Zür’a ‘lâ be’se bihi’ ve Ebû Hâtim ‘sâlihu’l-hadîs’⁷⁷ gibi ta’dîl sigalarıyla nitelemişlerdir.

Bu bilgiler ışığında şöyle bir sonuca varılabilir: el-Velîd b. Cumey’, ta’dîl edilmiş biri olmakla birlikte, *sebt*, *mutkin*, *hâfız* gibi lafızlarla da tavsîf edilmiş değildir. Belki de İbn Hacer’in de yaptığı böyle bir değerlendirmedir. Çünkü *Tehzîb*’inde münekkit âlimlerin yapmış olduğu değerlendirmeleri zikretmiş, bu eserin ihtisârî mahiyetindeki *Takrîb*’inde onun ‘sadûk’ olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak onun rivayetlerinin ‘i’tibâr’ için alınabileceğini söyleyebiliriz.

⁷³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIX, 111 (35537). Rivayetin diğer üç tarîhi için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 360 (21456); Bezzâr, *Müsned*, IX, 336, 337; Nesâî, Cenâiz, 118 (IV, 116, 117).

⁷⁴ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivâye fi’l Kütübî’s-Sitte*, II, 352.

⁷⁵ İcî, *Ma’rifetu’s-Sikât*, II, 342.

⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 492.

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VI, 89, 90. Aynı müellif ‘*Takrîbu’t-Tehzîb*’inde el-Velîd için ‘sadûk’ lafzını kullanmıştır. Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, thk. Ebu’l-Eşbâl Ahmed Sağır Şâgîf el-Pâkistânî, Dâru’l-Âsime, Riyâd 1421, 1039 (7482).

2.6. İyilik ve Kötülüklerin Karşılıklarının Ne/Nasıl Olacağı İle İlgili Rivâyet

Yine Ebû Zer el-Ğifârî kanalıyla gelen bu rivâyete göre, insanların yapmış olduğu iyiliklerin on misliyle veya daha fazlasıyla, kötülüklerin ise misliyle karşılık bulacağı veya affedileceği haber verilmektedir. Rivâyetin dört târiki, *kudsî hadîs* şeklinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır.

Her dört târihte Âsım [b. Behdele]> Ma'rûr b. Süveyd> Ebû Zer> Hz. Peygamber (s.a.v) şeklinde ortak râvî zinciri bulunmaktadır. Rivâyetin ortak metni şu şekildedir:

... Ebû Zer el-Ğifârî, **doğru ve doğrulanan** Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu duydum, dedi: " Allah (c.c) buyurdu ki⁷⁸: "İyilik[in karşılığı], on misliyledir veya onu arttırırım. Kötülük[ün karşılığı] ise, bir misliyledir veya onu başışlarım. Bana bir şeyi ortak koşmadıkça, karşıma dünya kadar hatayla gelirse[n bile], onun kadar mağfiretle [seni] karşılarım."⁷⁹

Rivâyetin Hz. Peygamber tarafından ilk üç râvî aynı olup, daha sonra Hemmâm [b. Yahyâ], Ebû 'Avâne [Veddâh b. Abdillâh] ve Şeybân [b. Abdirrahman] ile üçe ayrılmaktadır. Daha sonra da bunların üçü 'Affân [b. Müslim]'de birleşmekte, diğerini de Hâşim [b. el-Kâsım] tarafından rivâyeti edilmektedir. Rivâyetin dört farklı târikinde lafız farklılığının ciddi manada olmamasının ortak râvîlerin çokluğundan kaynaklandığını düşünüyoruz.

Ortak senedde bulunan Âsım, 127/745 senesinde vefat etmiş meşhûr kıraât âlimlerinden Âsım b. Behdele'dir. Âsım, bazı münekitlerce sika sayılmakla birlikte hıfzının kötü oluşuyla temayüz etmiştir. Hıfzına ilişkin bu noksanlığı, rivayetlerinin 'hasen' mertebesinde kalmasına neden olmuştur.⁸⁰ Nitekim Şu'ayb el-Arnâvut Ebû Zer'den gelen bu dört târikin Âsım'dan dolayı 'hasen' olduğunu ifade etmiştir.⁸¹

Rivâyetin sened açısından durumu böyle iken, metin açısından İslam'ın genel ilkelerine ve özellikle Allah'ın rahmetinin genişliği gerçeğine uygun olduğunu düşünüyoruz. Nitekim daha kapsayıcı bir şekilde sahîh bir şekilde bu metnin içeriğini bulabilmekteyiz.⁸²

⁷⁸ Rivâyet; (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 243, 244)'te 'هَيْمًا يَزْوِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ', (*Müsned*, XXXV, 303)'te 'قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ' ve (*Müsned*, XXXV, 446-47)'de 'رَفَعُ الْحَدِيثِ' lafızlarıyla rivayet edilmiştir ki bu, onun kudsî hadîs olduğunu göstermektedir.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 243, 244, 303, 446, 447.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed, *ec-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1952, VI, 340, 341; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 473-479.

⁸¹ Şu'ayb el-Arnâvut'un bu değerlendirmeleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 243, 244, 303, 446, 447.

⁸² Müslim, *ez-Zikr ve'd-Du'â ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr*, 6 (III, 2068). Rivâyetin metni şu şekildedir: "Allah, her kim bir iyilikle gelirse, ona bu hayrın on misli vardır. Ziyade de veririm. Yine her kim bir kötülükle gelirse, onun cezası kötülüğün mislidir veya affederim. Bana kim bir karış yaklaşır, ben ona bir arşın yaklaşırım; bana kim bir arşın yaklaşır, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Her kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Yine her kim bana hiç bir şeyi ortak koşmamak şartıyla yer dolusu

2.7. Hz. Ali'nin Başının Kesilmeden Ölmeyeceği İle İlgili Rivâyet

Anlatıldığına göre Hz. Ali bir gün bir hastalığa yakalanmış ve sonunda bu hastalığı atlattı iyileşmiştir. Bunun üzerine bazıları gelip Hz. Ali'ye hastalığı sırasında onun için kaygılandıklarını söylediler. Bu sözleri üzerine Hz. Ali dedi ki: “*Fakat ben bundan hiç kaygılanmadım; zira **doğru ve doğrulananın** şöyle dediğini duydum: “Bu –yani başını kastediyor- vurulmadıkça ve bu –yani sakalın- kana bulanmadıkça ölmeyeceksin. Allah'ın devesini filan oğullarının en şakisinin öldürmesi gibi, seni de [halkın] en şakisi öldürecek.”⁸³*

İbn Ebî Âsım'ın *el-Âhâd ve'l-Mesânî*'sindeki rivâyet ise şu şekildedir:

“*Buradan bir darbe alacaksın. Sonra şakaklarına işaret ederek onun orasına vurdu. Sakalın kana bulanıncaya kadar kan akacaktır. Nasıl ki Allah'ın devesini öldüren kişi, Semûd'un en şakisi idiyse, bu vurma işinin sahibi de [halkın] en şakisi olacaktır.”⁸⁴*

Rivâyetin râvî zincirindeki ilk üç kişi ortak olmakta, daha sonra iki farklı kanaldan devam etmektedir. Bu rivâyetin İbn Ebî Âsım tarîki sekiz râvîli nâzil bir isnâddan müteşekkildir. Rivâyetin Abd b. Humeyd tarîkinde geçen İbn Ebî'z-Zinâd hakkında bilgi vermek gerekecektir.

Ricâl âlimleri onun hakkında çoğunlukla olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Onu sika kabul eden İclî⁸⁵ ve Mâlik⁸⁶ dışında kalan neredeyse tüm münekkitler tarafından tenkit edilmiştir. Örneğin İbn Mehdî, ondan rivayet etmezdi. Ahmed b. Hanbel onun için ‘*muzdaribu'l-hadîs*’, Nesâî ‘*zayıf*’, Ebû Hâtim ise ‘*onunla ihticâc edilmez*’ demiştir.⁸⁷ Yahyâ b. Maîn'den farklı kişiler tarafından olmak üzere ‘*hadis ehlinin kendisiyle ihticâc ettiği kişilerden değildir*’, ‘*leyse bişeyin*’ ve ‘*zayıf*’ şeklinde değerlendirmeler nakledilmiştir.⁸⁸ Bağdâd'a gittikten sonra hafızasının teğayyür ettiği⁸⁹ ve Medine'de rivayet ettiklerinin, Bağdâd'da rivayet ettiklerinden daha doğru olduğu da belirtilmiştir.⁹⁰

Görüldüğü gibi rivâyetin bu tarîki, mezkûr râvîden dolayı sened bakımından sıhhat problemi taşımaktadır. Abd b. Humeyd'in bu eserini tahkîk eden Mustafa el-Adevî de senedin içerisinde İbn Ebî'z-Zinâd'ın bulunduğunu ve onun hakkında konuşulmuş biri

günahla gelirse, ben kendisini o günahın misli mağfiretle karşılarım, buyuruyor.”

⁸³ Abd b. Humeyd, *Müsned*, thk. Ebû Abdillâh Mustafa el-Adevî, I-II, Dâru Balansiye, Riyâd 2002, I, 130-1.

⁸⁴ İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991, s.146.

⁸⁵ İclî, *Ma'rifetu's-Sikât*, II, 76.

⁸⁶ İbnu'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, II, 93.

⁸⁷ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 93.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII, 95-101.

⁸⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, thk, s. 578 (2886).

⁹⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII, 95-101.

olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Öte yandan İbn Ebî Âsım târikindeki *nâzil* isnâdı oluşturan râvîlerin, rivâyetin sened bakımından terkin gerektiren herhangi bir kusurları bulunmamaktadır.

Sened açısından durumu bu şekilde olan bu rivâyetin, senedinden öte metni ile ele alınmasının gerekliliğine inanıyoruz. Zira ifade edildiğine göre, Şîî kaynaklarının hemen hepsi, Hz. Ali'nin öldürüleceğinin bilincinde olup kaderini beklediği yönündeki bilgileri rivayet etmektedir.⁹² Onu öldüren *İbn Mülcem*'in Hâricî olduğu hesaba katıldığında ise, metnin tekrar ele alınmasının gerekli olmaktadır.⁹³

2.8. Zimmîlerden Cizye ve Haraçların Alınmayacağı İle İlgili Rivâyet

Bu rivâyette muahedeli (sözleşmeli) kimselerin haklarına riâyet edilmemesi, Allah ve Resûl'ünün kendileriyle yapmış olduğu sözleşmelere aykırı davranılması sonucu zimmîlerin, en sonunda vermiş oldukları cizyeleri vermeyecekleri haber verilmektedir. Bu rivâyetin biri Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Buhârî'nin *Sahîh*'inde ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde olmak üzere üç târikiye ulaşabildik. Söz konusu rivâyetin ortak metni şöyledir:

“Ebû Hureyre [bir keresinde mecliste bulunanlara]: [Cizye ve harâc olarak] dinar ve dirhem almayacak olursanız hâliniz nice olur? demişti de kendisine: ‘Ey Ebû Hureyre, sen böyle bir şeyin olacağını nasıl düşünüyorsun? denilmişti.’ Bunun üzerine Ebû Hureyre (r.a.): ‘Evet, Ebû Hureyre'nin nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben size **doğru ve doğrulananın** [Rasûlullah'ın] sözünden haber veriyorum,’ dedi. Oradakiler: O halde şu cizye ve harâcı almamak neden kaynaklanıyor? diye sordular. Ebû Hureyre: ‘Allah'ın ve Rasûl'ünün muâhedeli kimselere verdikleri ahd ve emânlar yırtılır, atılır; o zaman Azîz ve Celîl olan Allah zimmîlerin kalplerini sıkıca bağlar da bu sebeple onlar ellerindeki cizye ve haraç mallarını vermezler,’ diye cevap verdi.”⁹⁴

Rivâyetin üç târikinde İshâk b. Sa'îd> Babası [Sa'îd b. 'Amr]>Ebû Hureyre kısmı ortak bulunmaktadır. Buhârî ve Ahmed'de Ebu'n-Nadr Hâşim b. el-Kâsım da ortak olmakta ancak Buhârî'nin târikinde Ebû Mûsâ, rivâyeti Ebu'n-Nadr'dan alıp Buhârî'ye nakletmektedir. Öte yandan Ebû Ya'lâ bunu, Bişr b. el-Vefîd>İshâk b. Sa'îd yoluyla rivâyette bulunmaktadır.

Târîkler arası ciddi bir lafız farklılığı göze çarpmamaktadır. Var olan bazı lafız farklılıkları da manayı değiştirecek tarzda değildir. Buhârî ve Ahmed'in ricâlinde terk

⁹¹ Abd b. Humeyd, *Müsned*, I, 130, 131.

⁹² Detaylı bilgiler için bkz. “Ali b. Ebî Tâlib”, *DİA*, TDV, İstanbul 1989, II, s. 371-374.

⁹³ Daha geniş bilgi için bkz. Fıçlalı, Ethem Ruhi, “İbn Mülcem”, *DİA*, TDV, İstanbul 1999, XX, s. 220.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 332; Buhârî, el-Cizye, 17 (IV, 69, 70); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 507 (6631).

edilmeyi gerektiren herhangi bir kusur bulunmamaktadır. Diğer taraftan Ebû Ya'lâ sene-dindeki Bişr b. el-Velîd hakkında yapılan değerlendirmeler onun 'sadûk' olabileceğini göstermektedir.⁹⁵ Nitekim Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'ini tahkik eden Huseyn Selîm Esed, rivâyetin bu tarîkinin Bişr'den dolayı 'hasen' olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶

2.9. 'Kim Benim Adıma Yalan Uydurursa Cehennem'deki Yerini Hazırlasın' Rivâyeti

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan bu rivâyete göre, Hz. Peygamber, kendisi adına kasten yalan uyduranın cehennemlik olacağını ifade etmektedir. Bu rivâyetin tarîki 'Affân [b. Müslim]>Abdulvâhid b. Ziyâd>Âsım b. Küleyb>Babası [Küleyb b. Şihâb]>Ebû Hureyre şeklindedir. Rivâyete ait metin şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a) dedi ki: **Doğru ve doğrulanan** Rasûlullah (s.a.v) buyurdu ki:

“Kim benim adıma yalan uydurursa, Cehennem'deki yerini hazırlasın.”⁹⁷

Ali b. el-Medîni'nin kendisiyle ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeden dolayı Âsım b. Küleyb hakkında biraz bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ali b. el-Medîni onun, teferrüd etmesi halinde kendisiyle ihticâc edilmeyeceğini belirtmiştir.⁹⁸ Birçok kişi tarafından rivayet edilen bu rivayette onun teferrüd etmeyeceği aşikârdır. Bunun yanı sıra Âsım'ı, İbn Ma'în, Nesâ'i ve İbn Hibbân 'sika'; Ahmed b. Hanbel 'lâ be'se bi-hadîsîh'; Ebû Hâtim 'sâlih'⁹⁹ ve *Takrîb*'inde¹⁰⁰ de İbn Hacer 'sadûk' tabirleri ile nitelemişlerdir. Şu'ayb el-Arnâvut da bu rivayet hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır: “Mütevâtîr bir hadîstir. Bu isnad ise kavîdir. Ricâli, Küleyb ki o, ibn Şihâb b. el-Mecnûn el-Cermî'dir- hariç sahîh olup, sikadır. (Küleyb) ise, 'kaviyyu'l-hadîs'tir.”¹⁰¹

⁹⁵ Bu râvî hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 143; İbnu'l-A'cemî, Burhaneddîn İbrâhîm b. Muhammed, *el-İğtibât bi-men rumiye mine'r-ruvâti bi'l-İhtilât*, thk. Alauddîn Ali Rızâ, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1988, s.72; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thrc. Selman Abdülfettâh Ebû Ğudde, I-X, Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslamiyye, Beyrut 2002, II, 316-7 (1513); İbn Keyyâl, Ebu'l-Berakât Muhammed b. Ahmed, *el-Kevâkibü'n-Neyyirât fî Ma'rîfeti men ihtalata mine'r-Ruvâtî's-Sikât*, thk. Abdulkayyûm Abdirabbinnebi, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 1999, s. 109.

⁹⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 507 (6631)

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 204 (9350).

⁹⁸ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn*, II, 70.

⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 537.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 473 (3092).

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 204 (9350)'de 2 numaralı dipnot.

2.10. Kibirlenme Amacıyla Giyinmenin Hoş Karşılanmaması ve Cezası İle İlgili Rivâyet

Bu rivâyette giyimde kibirli ve çalımlı olmanın istenmeyen bir davranış olduğu ve Allah tarafından verilecek bir cezayı gerektirdiği ifade edilmektedir. Ebû Hureyre insanlarla konuşurken, birden [iki parçadan oluşan] elbisesiyle bir genç [adam] çıkageldi ve Ebû Hureyre'nin başına dikilip, "Benim bu elbisem hakkında ne dersin?" dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre (r.a) dedi ki: **Doğru ve doğrulanan dostum Ebu'l-Kâsım** şöyle buyurdu:

"Sizden öncekilerden biri elbiseleriyle çalımlı bir şekilde yürüyordu. Birden Allah onu yere geçirdi. Nefsim elinde olana yemin olsun ki, bu kişi kıyamete kadar [yerin dibine girerken] bağıırıp çağırmaya devam eder."¹⁰²

Rivâyetin her iki tarafında Ebû Hureyre ve Hasan el-Basrî ortak râvîlerdir. Hasan el-Basrî'den sonra iki kanaldan devam etmektedir. Burada Hasan el-Basrî, Abbâd b. Meysere ve Mübârek b. Fadâle hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Müctehid ve âbidlerden biri olarak nitelenen Abbâd b. Meysere el-Minkarî, genel anlamda ricâl âlimleri tarafından 'leyse bi'l-kavî' olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, 'zayıf', 'leyyinu'l-hadîs' ve 'leyse bihi be's' gibi tabirlerle de nitelenmekle birlikte hadislerinin yazılabilir olduğu da ifade edilmiştir.¹⁰³

Ricâl kitaplarında Mübârek b. Fadâle ile ilgili olarak gelen ortak değerlendirme onun 'tedlîs' yaptığıdır. Bununla birlikte onun aşırı derecede *tedlîs* yaptığını söyleyen Ebû Zûr'a ve Ebû Dâvud ile Ebû Hâtim, 'haddesenâ' dediğinde 'sika' olduğunu zikretmişlerdir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında onun *hata* yaptığını ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onu *zayıf* kabul etmişlerdir. Yahya b. Ma'î'n'den ise 'sâlih' ve 'da'ifu'l-hadîs' şeklinde iki değerlendirme nakledilmektedir. Ayrıca Yahya el-Kattân'ın onu övdüğü, İbn Mehdî'nin ise ondan rivayet etmediği de kaynaklarda geçen bilgilerdir.¹⁰⁴

¹⁰² Tayâlisî, *Müsned*, IV, 214 (2591); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 280 (10455).

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb, *ed-Dü'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Danâvî - Kemal Yusuf el-Hûtî, Müessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1985, s. 214; İbn Ebî Hâtim, VI, 86, 87; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 161; İbn Adiy, V, 550, 551; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn*, II, 77; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 168; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehü Rivâye fi'l Kütübî's-Sitte*, I, 532; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 483 (3166).

¹⁰⁴ İclî, *Ma'rifetu's-Sikât*, II, 263; Nesâî, *ed-Dü'afâ ve'l-Metrûkîn*, s. 229; İbn Ebî Hâtim, VIII, 338, 339; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 501, 502; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn*, III, 33; Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin b. Muhammed, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz., III, 431, 432; İbnu'l-A'cemî, Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed, *et-Tebyînu li-Esmâ'il-Müde'llisîn*, thk. Yahya Şefik Hasan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 46; Suyûtî, Celâlüddîn, *Esmâ'u'l-Müde'llisîn*, thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nessâr, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, s. 85.

Tâbiûn büyüklerinden olan Hasan el-Basrî'nin, ricâl kaynaklarının çoğunda, *tedlîs* yaptığı belirtilmiştir.¹⁰⁵ Bununla birlikte Behz b. Esed'den (197/812-813) nakledilen şu malumat, Hasan el-Basrî'nin durumu hakkında biraz daha bilgi vermektedir: "*Hasan'ın, İbn Abbâs'tan ve aynı şekilde Ebû Hureyre'den de semâ'ı yoktur; hatta onu görmedi de. Câbir ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'yi de görmedi. Onun dayanağı, Semure'nin kitaplarıdır.*"¹⁰⁶ Behz'in bu ifadesinden, Hasan el-Basrî'nin kendisinden semâ'ının olmadığı sahâbîlere ait rivayetleri söz konusu kitaplardan almış olabileceğini söyleyebiliriz.¹⁰⁷ Aynı şekilde mürsellerine ilişkin olarak da şu ifadeler zikredilmiştir: "*Hadislerinden senedle ve kendisinden duyduğu kişiden olmak üzere rivayet ettikleri, hüccettir. Ancak mürsel olarak rivayet ettikleri hüccet değildir.*"¹⁰⁸ Bu değerlendirmelere karşılık Ali b. el-Medînî, onun sikalar tarafından rivayet edilen mürsellerinin sahîh olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca Ebû Zür'a'nın '*dört hadis dışında Hasan'ın 'Rasûlullah (s.a.v) buyurdu' diye rivayet ettiği tüm hadislerinin sağlam bir aslını buldum*' dediği de nakledilmiştir.¹¹⁰

Bu bilgiler ışığında Hasan el-Basrî'nin *tedlîs* ve *irsâl* yapmakla nitelenmekle birlikte *sika*, *me'mûn* ve *sâlih* bir fakih olduğu kanaatine varılabilir. Behz b. Esed'in zikrettiği bilgi de göz önünde bulundurulduğunda onun, Ebû Hureyre başta olmak üzere kendisinden *semâ'*ının olmadığı kişilerden kitaplar vasıtasıyla rivayette bulunabileceğini söyleyebiliriz.

Senedde yer alan Abbâd ve Mübârek'ten dolayı her iki rivayet tafîkinin sahîh olamayacağını; bununla birlikte belki itibâr için alınabileceğini düşünüyoruz. Tayâlisî'nin *Müsned*'ini tahkik eden Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, hadîsin *sahîh* ancak söz konusu isnadın Abbâd'dan dolayı *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁵ Ebû Zür'a, Ahmed b. Abdîrahim, *Tuhfetu't-Tahsil fi Zikri Ruvâti'l-Merâsîl*, thk. Abdullah Nevvâre, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1999, s.71; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 123; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 99, 122; İbnu'l-A'cemî, *et-Tebyînu li-Esmâ'i'l-Müdelîsîn*, s.20.

¹⁰⁶ İbn Hacer, a.g.e, I, 482.

¹⁰⁷ Hasan el-Basrî'nin kendilerinden semâ'ı olmadığı halde Zira onun görmediği halde kendilerinden rivayet ettikleri Ebû Hureyre ve İbn Abbâs ile sınırlı değildir. Ali b. Ebî Tâlib, Osman b. Affân, İmrân b. Husayn, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Sa'îd el-Hudrî gibi sahâbîleri görmediği halde, ya da görüp de onlardan semâ'ı olmadığı halde rivayette bulunmuştur. Bunun için bkz. Ebû Zür'a, *Tuhfetu't-Tahsil fi Zikri Ruvâti'l-Merâsîl*, s.67, 68, 71; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 482.

¹⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 125; İbn Hacer, a.g.e, I, 482.

¹⁰⁹ Mizzî, a.g.e, VI, 124; İbn Hacer, a.g.e, I, 482.

¹¹⁰ İbn Hacer, a.g.e, I, 482.

¹¹¹ Tayâlisî, *Müsned*, IV, 215.

2.11. Deccâl'in Ortaya Çıkışı ve Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnişiyile İlgili Rivâyet

Kuleyb b. Şihâb'ın [Âsım b. Küleyb'in babası] anlattığına göre, bir gün Ebû Hureyre ile Kûfe mescidinde oturuyorlarken, yanlarına genç bir adam geldi ve Ebû Hureyre'ye " *İsâ b. Meryem ile namaz kılacağım diyen sen misin?*" dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre oradakilere hitaben hiçbir engellemenin onu Hz. Peygamber'den duymuş olduğu şeyi anlatmaktan alıkoyamayacağını söyledi ve ekledi: "**Doğru ve doğrulanan** Rasûlullah (s.a.v) bize haber verip buyurdu ki:

"*Deccâl, insanların ihtilafı/ayrışması sırasında doğudan çıkacaktır. Her yere kırk günde varacaktır. Müminlere ondan çokça sıkıntı ve şiddet dokunacaktır. İsâ b. Meryem inecek ve onlarla [müminlerle] namaz kılacaktır. [İsâ (a.s)] başını rükû'dan kaldırınca Allah, deccâlî ve beraberindekileri helâk edecektir. Resûlullah (s.a.v) "bu hakır" dedi.*"¹¹²

Rivâyete ait tarîk, [Muğîre b. Seleme] el-Mahzûmî>Abdolvâhid b. Ziyâd>Âsım b. Küleyb>Babası [Kuleyb b. Şihâb]>Ebû Hureyre şeklindedir.

Rivâyetin senedinde Âsım'ın babası olan Küleyb b. Şihâb hakkında biraz bilgi vermek yerinde olacaktır. Küleyb'in kendisi birkaç sahâbeden rivayet etmiş, kendisinden oğlu Âsım b. Küleyb ve İbrâhîm b. Muhâcir rivâyette bulunmuştur. İbn Hibbân'ın *Sikât*'inde zikrettiği¹¹³ Küleyb, İclî,¹¹⁴ Ebû Zür'a¹¹⁵ ve İbn Sa'd¹¹⁶ tarafından sika kabul edilmiştir. İbn Hacer ise *Takrîb*'inde onun '*sadûk*' olduğunu ve onun sahâbe olduğunu söyleyenlerin vehmettiğini ifade etmiştir.¹¹⁷ *Tehzîb*'inde Ebû Zür'a, İbn Sa'd ve İbn Hibbân'ın da *Sikât*'ın zikretmek suretiyle onu sika kabul ettiğini ifade etmesine rağmen, *Takrîb*'inde onu *sadûk* olarak nitelemiştir. Belki de böyle bir değerlendirme yapmasının nedeni, oğluyla birlikte sadece İbrâhîm b. Muhâcir'in rivayette bulunmasıdır. Nitekim Nesâî, oğlu dışında kendisinden sadece hadîste *kavî* olmayan İbrâhîm'in rivâyet etmiş olduğunu zikretmiştir.¹¹⁸ Burada şu bilgiyi de zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz: Buhârî, *Sahîh*'inde zikretmemesine rağmen, *Ref'u'l-Yedeyn fi's-Salât*'ında¹¹⁹ ondan rivâyette bulunmuştur. Ayrıca

¹¹² İbn Râhûye, İshâk b. İbrâhîm, *Müsned*, thk. Abdulgafur b. Abdilhak el-Belûşî, I-V, Dâru'l-İmân, Medine 1990-1995, I, 288 (262).

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 337.

¹¹⁴ İclî, *Ma'rifetu's-Sikât*, II, 228.

¹¹⁵ İbn Ebî Hâtîm, VII, 167.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 599.

¹¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 813 (5696).

¹¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 599.

¹¹⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Ref'u'l-Yedeyn fi's-Salât*, thrc. Bedî'uddîn er-Râşidî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996, s. 46, 69, 76, 124.

Müslim, *Sahîh*'inde Âsım'dan¹²⁰ rivayette bulunduğu halde babası Küleyb'den rivâyette bulunmamıştır.

Bu bilgiler ışığında bakıldığında, rivâyetin sened bakımından terki gerektiren herhangi bir problem barındırmamaktadır.

2.12. Kıyamette İlk Sorgulanacak Şeyin Ne Olacağı İle İlgili Rivâyet

Son olarak da, kıyamette ilk olarak sorgulamaya hangi amelden başlanacağı konusunda ilişkin olan ve Ebû Hureyre kanalıyla İbn Râhûye'nin *Müsned*'inde yer alan rivâyeti ortaya koymak istiyoruz.

... Ebû Hureyre (r.a) dedi ki: Bize **doğru ve doğrulanan** Ebu'l-Kâsım haber verip buyurdu: "*Kıyamet günü hakkında ilk hüküm verilecek olan anlaşmazlık, boynuzlu keçî ve boynuzsuz keçî [anlaşmazlıktır].*"¹²¹

Rivâyetin yalnızca bir tarîkine ulaşabildik. Rivâyet Yahyâ b. Âdem>Züheyr b. Heyseme>Câbir [b. Yezîd]>İbn Ebî Nu'm>Ebû Hureyre>Hz. Rasûlullah kanalıyla gelmektedir.

Rivâyetin senedinde bulunan Câbir b. Yezîd el-Cu'fi hakkında daha önce "*Muhaffelâtın Satışının Müslümana Haram Olması İle İlgili Rivâyet*" başlığı altında bilgi vermiştik. Orada değindiğimiz gibi onun rivâyetleri kabul edilemeyecek şekildedir. Rivâyeti *Mu'cemu'l-Evsat*'ında zikrettikten sonra Taberânî, "*Bu hadîsi İbn Ebû Nu'm'dan, Câbir; Câbir'den de Züheyr; Züheyr'den Yahyâ b. Âdem dışında kimse rivâyet etmemiştir. Ebu'l-Şa'sa bunda teferrüd etmiştir.*"¹²² Yani bu tarikle rivâyet, baştan sona teferrüden gelmiş olmaktadır.

Senedde yer alan Câbir'in durumu ve rivâyetin teferrüden gelişi göz önünde bulundurulduğunda, rivâyetin sıhhatinin problemlî olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Dolayısıyla rivâyetin ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünüyoruz.

¹²⁰ Bunun örnekleri için bkz. Müslim, *Libâs ve'z-Ziyne*, 17 (II, 1659) (64); ez-Zikr ve'd-Du'â ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr, 18 (III, 2090) (79); Zühed ve'r-Rikâk, 9 (III, 2292) (54). Bunların hiçbirinde Âsım, babasından rivâyette bulunmamıştır.

¹²¹ İbn Râhûye, *Müsned*, I, 305 (284).

¹²² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 27 (7858). Taberânî'deki sened ise şu şekildedir: Mahmûd>Ebu'l-Şa'sa Ali b. el-Hasen>Yahyâ b. Âdem>Züheyr>Câbir>Ebû Nu'm>Ebû Hureyre>Hz. Rasûlullah.

3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Şerhlerde zikredildiği ve açıklandığı üzere, **doğru ve doğrulanan** olarak da çevrilebilecek olan “**es-sâdiku’l-masdûk**” tabirinin, ‘söz ve amelde doğru olma’yı ifade edecek şekilde sözlük anlamına paralel olarak kullanıldığı ve anlaşıldığı tespit edilmiştir.

Belirlenen sınırlar içerisinde ulaşılan rivâyetlere dayanılarak söz konusu tabirin, Ebû Zer el-Ğifârî, Abdullah b. Mes’ûd, Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Hureyre tarafından kullanıldığı ortaya konmuştur. Bu dört sahâbînin göze çarpan ortak özellikleri, Hz. Peygamber’e (s.a.v) çok bağlı ve yakın kimseler olmalarıdır. Hz. Peygamber’e (s.a.v) olan hem fiziki hem de duygusal anlamdaki yakınlıkları, onlara, onu daha iyi tanıma imkânını sağlıyordu. Hz. Peygamber’e duydukları bu yakınlığın, onun sözlerini naklederken “**es-sâdiku’l-masdûk**” tabirini kullanmalarına neden olmuş olabileceğini düşünüyoruz.

Tabirin kullanımı, söz konusu sahâbîlerin yalnızca bazı rivâyetleriyle sınırlı kalmıştır. Tespit edilen tüm rivâyet ve tariflerin dışında, bu konulara ilişkin, gerek bu sahâbîlerin ve gerekse başkalarından gelen başka rivâyetler de bulunmakla birlikte içerisinde “**es-sâdiku’l-masdûk**” tabiri bulunan rivâyetleri sınırlı kalmıştır. Bu rivâyetlerin içerik olarak büyük bir kısmının ‘*Merhametin kimden kaldırılacağı*’, ‘*Cizye ve haracın alınmayacağı*’, ‘*deccâlin çıkacağı ve Hz. Îsâ’nın (as) yeryüzüne ineceği*’, ‘*Hz. Ali’nin başının kesilerek öleceği*’, ‘*insanın yaratılıp kaderinin ve ona bağlı kaziyelerinin yazıldığı*’, ‘*kıyamet gününde insanların üç grup halinde haşredileceği*’, ‘*ahirette hangi anlaşmazlığın ilk olarak hükme bağlanacağı*’ ‘*iyilik ve kötülüğün nasıl karşılık bulacağı*’ ve ‘*ümmetin helâkinin kimlerin elinden olacağı*’ gibi ileride veya ahirette meydana gelecek olan gaybî durumları; geriye kalan kısmının ise ‘*giyim-kuşamla kibirlenmenin takbih edilmesi ve cezasının çetin olacağı*’, ‘*Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan söylemenin cezasının cehennem olacağı*’ ve ‘*muhaffelâtın satışının müslümana helal olmayacağı*’ gibi sakındırılmak istenen eylemleri içerdiği görülmüştür.

Bu haberleri rivâyet eden sahâbîlerin Hz. Peygamber’e olan ünsiyetleri ile rivâyetlerin muhtevaları birlikte düşünüldüğünde, onların, böylesine insan bilgisini aşan gaybî-uhrevî haberleri, etraflarındaki insanlara aktarırlarken, Hz. Peygamber’e olan yakınlıklarına ve onun (s.a.v) peygamberlik öncesi ve sonrası doğruluk, dürüstlük ve güvenirlilik vasfına istinaden bu tabiri kullanmış olabileceklerini düşünüyoruz. Başka bir deyişle bu tabiri kullanmakla bir anlamda muhataplarından sadır olabilecek muhtemel bir şüpheye mahal bırakmayıp haberlerinin sağlamlığına vurgu yapmak istemişlerdir. Zira bu tabiri kullandıkları konular, ya gaybî özellikte ya da sakındırma amaçlıdır. Belki de bu tür haberlerin etraflarındaki insanlar üzerinde tesir icra edebilmesi için Hz. Peygamber’den geldiğinin bir garantisi gibi bu tabiri kullanmışlardır.

Böyle bir çıkarımda bulunmadan önce, rivâyetlerin en azından sened bakımından Hz. Peygamber’e (s.a.v) aidiyetlerinin tespit etmenin gerekliliği aşikârdır. Bu amaca binaen

yapılan sened tetkiki sonucunda rivâyetlere ait tarîklerin çoğunluğunun sahîh ve hasen olarak nitelenebilecek tarzda olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bazılarının, senedlerinde bulunan bir problemden dolayı Hz. Rasûlullah'a (s.a.v) nispetinin doğru olmayacağı veya en azından bir kısmının i'tibâr amaçlı alınmaları gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Bu tür rivâyetlerin yerine aynı manayı muhtevi sahîh rivâyetlerin tercih edilmesi gerektiğini ve bunun da imkân dâhilinde olduğunu düşünüyorum.

Burada, rivâyetlere ait neredeyse tüm metinlerde mana ile rivâyetin hâkim olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra ortak râvî/râvîlerin bulunduğu tarîklerde, lafız farklılığının ya hiç olmadığı, ya da en aza indiği görülmüştür.

Son olarak da, tarîklere bütüncül bir bakış açısı sağlaması açısından, çalışmada tespit edilen rivâyetlerin daha doğru anlaşılabilmesi için özellikle metinleriyle ve tabirin geçmediği diğer tarîklerle birlikte tekrar ele alınmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz

Kaynaklar

- Abd b. Humeyd, *Müsned*, thk. Ebû Abdillâh Mustafa el-Adevî, I-II, Dâru Balansiye, Riyâd 2002.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-XII, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, I-L, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001.
- Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultân, *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2010.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetul-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thrc. Ammâd Zekî el-Bârûdî, I-XX, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire 2010.
- Azîmâbâdî, Muhammed b. Emir Ali, *'Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, XIV, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968-1969.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr, *Müsned*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah (I-IX)-Adil b. Sa'd (X-XIII), I-XIII, Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1988-2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- ....., *el-Edebu'l-Müfred*, thrc. Hâlid Abdurrahman el-'Ak, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2003.

- ....., *ed-Duafâu's-Sağır*, thk. Muhammed İbrahim Zâyed, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986.
- Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd, *Mu'cemu's-Sihâh*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2008.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *er-Red Ale'l-Cehmiyye*, thrc. Bedr b. Abdullah el-Bedr, ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1950.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sünen*, I-V, Çağrı yay, İstanbul 1981.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, I-XIV, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Şâm 1986-1990 (III-VI, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut 1992).
- Ebû Zür'a, Veliyyuddin Ahmed b. Abdirrahim, *Tuhfetu't-Tahsil fi Zikri Ruvâti'l-Merâsil*, thk. Abdullah Nevvâre, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1999.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.
- Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, I-II, Dâru'l-Sekâ, Beyrut 1996.
- İbnu'l-A'cemî, Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed, *et-Tebyînu li-Esmâi'l-Müde'llisîn*, thk. Yahya Şefik Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- ....., *el-İğtibât bi-men rumiye mine'r-ruvâti bi'l-ihlât*, thk. Alauddîn Ali Rızâ, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1988.
- İbn Adiy, Abdullah, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, thk. A. Ahmed Abdülmevcûd, A. Muhammed Muavviz, Abdulfettâh Ebû Sünne, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Dakîk el-Îd, Muhammed b. Ali b. Vehb, *Şerhu'l-Erbâ'îne Hadîseni'n-Nevevî*, el-Mektebetü'l-Faysaliyye tsz.
- İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr, *es-Sünne*, thrc. M. Nâsiruddin el-Elbânî, I-II, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1980.
- ....., *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâvire, I-VI, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991(Şâmîle 3.24).
- İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed, *ec-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Dâru'l-Kible, Cidde 2006.
- ....., *Müsned*, thk. Âdil Azâzî, Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1998 (Şâmîle 3.28).
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, I-XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- ....., *Lisânu'l-Mizân*, thrc. Selman Abdulfettâh Ebû Ğudde, I-X, Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslamiyye, Beyrut 2002.

- ....., *Tehzibu't-Tehzib*, I-VI, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 1993.
- ....., *Takribu't-Tehzib*, thk. Ebu'l-Eşbâl Ahmed Sağır Şâgîf el-Pâkistânî, Dâru'l-Âsime, Riyâd 1421.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *Sahîh*, thk. Şuayb el-Arnâvut, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993 (Şâmîle 3.28).
- ....., *es-Sikât*, thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, I-IX, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1975 (Şâmîle 3.28).
- İbn Keyyâl, Ebu'l-Berakât Muhammed b. Ahmed, *el-Kevâkibü'n-Neyyirât fi Ma'rifeti men ihtalata mine'r-Ruvâti's-Sikât*, thk. Abdulkayyûm Abdirabbinnebî, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, I-IX, Darü'l-Hadîs, Kâhire 2004.
- İbn Râhûye, İshâk b. İbrâhîm, *Müsned*, thk. Abdulgafur b. Abdilhak el-Belûşî, I-V, Dâru'l-Îmân, Medine 1990-1995.
- İbnu'l-Ca'd, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd, *Müsned*, thk. 'Âmir Ahmed Haydar, Müessesetu Nâdr, Beyrut 1990 (Şâmîle 3.28).
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn*, thk. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdi, I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- İclî, Ahmed b. Abdillâh, *Ma'rifetu's-Sikât*, thk. Abdulâlim Abdulazîm el-Büstevî, I-II, Mektebetu'd-Dâr, Medîne 1985.
- Kandemir, M. Yaşar, "Hadîs", *DİA*, XV, TDV, İstanbul 1997.
- Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc, *Tehzibu'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, I-XXXV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1980.
- Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm, *Tuhfetul-Ahvezî Şerhu Câmi'it-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut tsz. (Şâmîle 3.28).
- Müslim, İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. M. Fuad Abdulbâkî, I-III, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Ahmed, *Sünen*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- ....., *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, I-XII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001.
- ....., *ed-Dü'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Danâvî - Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392 (Şâmîle 3.28).

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, I-IV, Dâru Hicr, Kâhire 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul 1981.
- Zehebî, Ebu Abdillah Şemseddin b. Muhammed, *el-Muğni fi'd-Du'afâ*, thk. Nureddin İtr, I-II, İdâretü l-hyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Byy. 1987.
- ....., *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l Kütübî's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme, I-II, Dârü'l-Kible, Cidde 1992.
- ....., *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.

**A term used in Hadith Narration for Last Prophet Mohammad (pbuh):
“al-Sâdiq al-Masdûq”**

Citation / ©- Yarba, R. (2013). A term used in Hadith Narration for Last Prophet Mohammad (pbuh): “al-Sâdiq al-Masdûq”, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 13 (2), 217-245.

Abstract- *This study is about the term ‘al-Sâdiq al-Masdûq’ that some Companions used it when they were narrating some hadiths of Prophet Muhammed (peace be upon him) and means “true and verified” as dictionary meaning. Firstly, the reason of handling this term and dictionary meanings of the words that constitute this term and their using form in the Qoran are mentioned. Later, the state of this term in the commentary books were mentioned. Although not very large, the information about this term’s meaning and reason of using it were given in these books. Afterwards the matter that who had used this term, which we made an general evaluation about it, was discussed. As a result, it was understood that this term was used by Ali, Abdullah b. Mas’ud, Abu Hurairah and Abu Dharr al-Ġifârî. The reason of using this term was guess due to these four companions’ proximity to the Prophet (peace be upon him). Finally, all the narrations that contains this term were grouped by their subject. We made an review after the narrations which were grouped by their subject. As a result of this review we concluded as follows: All narrations generally divided into two parts as *gaybî* [unseen] and *tahzîrî* [precautionary]. However, it was concluded that most of these narrations is about the *gaybî* [unseen] issues.*

Key words- *Sâdiq, masdûq, hadith, sunnah, companions, narration*